

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Af Frits Jacobsen

Spørgsmaalene i de i forrige Aarbog omtalte »Relationer« vedrørte ikke alene Landets Købstæder, men ogsaa Landet. Den danske Regering ønskede ogsaa Oplysninger om, hvorledes det økonomisk set stod til ude blandt Bondebefolkningen, og om, hvad der eventuelt kunde gøres til Ophjælpning af dens Levevilkaar. De otte stillede Spørgsmaal var de samme, som Købstæderne maatte svare paa; men Spørgsmaalene 2, 3, 4, 6 og 7 er specielt beregnet for Byerne og besvares derfor ikke.

Det ser ud til, at Amtmændene kun har faaet en ringe Høst af Besvarelser. Amtmand Lillienschiold, Ringsted Amt, indleder saaledes sin Skrivelse til Regeringen med en Beklagelse over, at der ingen Indberetninger er sendt ham. Han maa altsaa have affattet sin Besvarelse ud fra den Viden, han selv besad om Forholdene.

Under Punkt 1: »Amtets Tilstand«, nævner han først de forskellige Herregaarde i Ringsted Amt med deres Ejere. Ringsted Kloster og Kærup hører under Qvæsthusets Direktører. Skjoldenæsholm og Harrestedgaard ejes af Grev Laurvig, Bregentved af Gehejmerraad Løvenørn, Giesegaard og Ottestrup af Stiftamtmand Gabel, Gisselfeld af Gehejmerraad, Kammerherre Ahlefeld, Sørup og Kværkebygaard af Grev Knuth, Eskildstrup Gaard af Løjtnant Thott, og Hellestrup af Oberstløjtnant Kalchreuter. Desuden er der en Del

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Strøbønder, nogle faa Hans Majestæt forbeholdne Bønder under Tryggevælde Ryttergods.

Ganske selvfølgeligt er der mellem Bønderne en Del fattige og forarmede, som ikke kan erlægge de kongelige Skatter og Afgifter uden deres Herskabs Hjælp.

Derefter nævner Amtmanden, at Amtets største Skove er ind mod Roskilde og Holbæk Amter. Jorden er næsten over hele Amtet ret høj og egner sig bedst til Byg og Havre. Rugen er ikke af saa ren og god Vækst, og andre Sorter saas der kun lidt af. Hist og her findes der smaa Humle- og Frugthaver med »Bistokke«. Der tillægges i Amtet som andre Steder Heste, Hopper, Køer og Stude; men Dyrene er kun maadelige af Vækst. Græsning og Højbjergning er overalt kun maadelig. De fleste Tørveskær er smaa og daarligere. Ved Skjoldenæsholm, Bregentved, Gisselfeld og Sørup skal findes »temmelig Forraad« af Raaer og Daadyr; men Underjagten (Jagt paa mindre Vildt) er kun maadelig og kun ved Skjoldenæsholm og Gisselfeld Godser, hvor der ogsaa er fiskerige Søer og Damme.

Der er ingen Fabrikker eller Manufacturer i Amtet med Undtagelse af to Teglværker, et ved Skjoldenæsholm og et ved Gisselfeld, »hvis Beskaffenhed vedkommende Herskaber bedst selv kan forklare«.

Saa vidt det kan ses, er der Indbyggere nok til Agerdyrkingen, hvis de alle var »af lige god Evne«, og ellers er der »under Mandkønnet en Del unge Dreng, som overalt vokser til Forbedring«. For Landvæsenets og Bondens Opkomst vilde det være gavnligt, om alle Korntiender kunde blive reducerede til en vis og stadig Ydelse, da det er aabenbart, at Bonden tager en ikke ringe Skade paa sit Korn, naar han skal tiende paa Ageren og lade der tælle med sig eller ogsaa maa give en Sum rede Penge derfor eller mere end dobbelt Reen (maaske et Udtryk for Renheden af det

Fritz Jacobsen

leverede Korn). Korn i Skæppen og endda føre det til København for at faa Frihed til at køre sit Korn ind, naar han finder det tjenligt og belejligt.

Det vilde ogsaa være en Lettelse for Bonden, om han som i forrige Tider kunde slippe med en halv Rigsdaler i Penge af hver Tønde Hartkorn, en Skik, hvorved alle stod sig vel — i Stedet for Skattekorn in natura, hvormed dette Amt i Særdeleshed kunde lettes, da det maa levere sit Skattekorn af alle Sorter i København, siden her intet Kornmagasin findes. Lettelsen af Kørselen vilde bevirke, at andre Kørseler, der særlig paakommer dette Amt, bedre kunde fuldføres.

Det formodes, at den sidste kgl. Forordning om Forbud mod alle Slags fremmede Kornvarers Indførsel vil blive til Hjælp for Landmanden, som i Aar ikke uden Skade for sig selv kan sælge ret meget Korn i nærmeste Købstad, og derfor, naar han nødes til ad »ond Vej« at køre til København for at sælge Korn, kan vente en Forbedring paa Handelen til sine Udgifters Nødtørft.

Fra Stiftamtmand von der Osten i Sorø Amt og fra Amtmand Berregaard i Antvorskov og Korsør Amter findes der ingen Indberetninger.

Stiftsbefalingsmand, Baron Gersdorff udtaler i Anledning af de modtagne Indberetninger fra Amtmændene, at Landet er godt nok forsynet med Indbyggere. At »Agerdyrkelsen« ikke er til at forbedre, er alle enige om; men der lyder en almindelig Klage over Pengemanglen og Kornets ringe Pris. Bønderne klager ogsaa over, at de skal købe deres Varer dyrt i Købstæderne og over, at Jorden for manges Vedkommende er sat for højt i Matriklen, saa at de kommer i Resistance. Proprietærerne faar ikke deres Landgilde og maa desforuden give Forskud paa Skatterne.

Det maa ved Kommissioner undersøges, om Klagerne over

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

for høj Matrikulering er berettigede, og i saa Fald maa der gives Moderation. Hvis Proprietærene klager og profiterer ved Undersøgelsen, maa de betale Udgifterne ved Kommissionen. Hvad Kornpriserne angaar, maa Klagemaalene nu efter Forbudet mod fremmede Kornvarers Indførsel bortfalde.

Otte Aar efter, at Regeringen i 1735 havde udsendt sit Spørgeskema om Landets økonomiske Tilstand til Besvarelse af Amtmænd og Byraad, udsendte den igen et lignende Spørgeskema; men dette er langt mere omfattende, idet det omfatter 33 forskellige Spørgsmaal. Det drejer sig denne Gang ikke specielt om den økonomiske Tilstand i Amtet og Midlerne til deres Ophjælpning, men om mange andre forskellige Forhold, som ikke tangerer Økonomi, og gennem Amtmændenes Besvarelser faas Kendskab til mange interessante Enkeltheder, saaledes at det samlede Billede af Amtet næsten kommer til at virke som et Tilløb til en »Trap«.

Amtmand Lillianschiold skriver i sin Indberetning (19. Februar 1744) om Ringsted Amt, at det bestaar af »fast Land alene og ingen Øer« med Undtagelse af »en liden omflydt Plet Jord med nogen liden Skov i Valsøllille ferske Sø«. Der findes ingen Fjorde, Bugter eller Vige, men nogle Aaer og Søer. Navnene paa disse nævnes senere; han navngiver ca. 30 Damme og Søer, hvoriblandt »Cascade Dam«, der giver Springvand i Gaardens (Skjoldenæsholms) Have, i Borgegaardens, Stalden, Køkkenet og Bryggerhuset. Ingen af Aaerne er »navigable«.

Amtet er jævnt, men med nogle Bakker, Høje ved Skjoldenæsholm, Svenstrup og Gisselfeld Godser, hvor Skovegnene er. Under Sp. 23 »De mærkelige Ting i Amtet« nævnes en Bakke paa Høyberg Mark ved Skjoldenæsholm, hvorfra man kan se 2 Mil omkring. Fra en anden Bakke kan man »uden Perspektiv« (Kikkert) se Roskilde og Ringsted Byer

Fritz Jacobsen

samt Holbæk Fjord. Ved Haraldsted ligger Kong Haralds Høj, hvorefter Byen har Navn, og hvor Kong Harald siges at være begravet. Der er Ekko, hvis man raaber mod Østen. Ved Giesegaard ligger Maglebjerg, og paa Kværkeby Mark en Bakke, hvorfra man kan se langt omkring »i en behagelig Situation«. I Humleore Skov findes en høj opkastet Plads, bevokset med Skov og med kendelige Rudera af en vidtløftig Bygning; det siges, at Kong Humle er begravet her. Paa Østsiden et Morads efter en Sø eller Grave, samt et stort, rundt Hul (Brønd eller Kilde). En Høj og en lang Højderyg paa Sigersted Mark med Sten omkring som Grundvolden til en Bygning, menes at være Kendetegn paa Habors Høj og Signes Bur¹⁾. I Lindeberg Mark oven for Teglværket ved Skjoldenæsholm findes et 14—16 Alen dybt Hul, hvori der aldrig findes Vand, selv om det regner eller sner, saa Vandet flyder paa Jorden og staar højt i Hjulsporene paa Vejen ved Siden af.

I Sp. 24 spørges om »andre Curiositeter og Mærkværdigheders«. Her har Amtmanden ikke meget at nævne: en Dysse ved Eskildstrup og to Staalværker ved Skjoldenæsholm, som Grev Danneskjold Laurvigen for faa Aar siden har indrettet. Hjul, Hamre og Blæsebølge drages med Vand, og der fabrikeres efter Beretning godt Staal. Desuden nævnes et Teglværk ved Skjoldenæsholm; men at dette kan nævnes som en »Curiositet« omkring Midten af det 18. Aarhundrede, falder dog mærkeligt. Endelig anføres, at Skovene ved Skjoldenæsholm paa adskillige Steder er gennemhugget, »udi hvilken Alleer havest en smuk Prospect«.

Skovene bestaar mest af Bøgetræer; men desuden findes Eg, Hassel, El, Fyr, Elm, Røn, Torne, »Vier« og »Sall« (Vidje). Skovene tilhører Kongen, de forskellige store Godser og Universitetet.

¹⁾ Se P. Severinsen: Sigar-Sagnets Stednavne hos Saxo. Aarvog VI.

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Daavildt og andet almindeligt Vildt findes, men ikke i stor Mængde; desuden Ørne, Ravne m. fl. Fugle. I de Søer, som ikke har Afløb, findes Gedder, Brasen, Aborrer, Rudskaller, Graaskaller, Suder, Horke, Aal og Krebs. I Jystrup og Valsøllille Søer fanges Karper og Karudser, som ogsaa udsættes i de Damme med Udløb; men de sidste haarde Vintre har taget saa haardt paa Bestanden, at der i nogle Aar ikke kan ventes synderlig Fordel af Dammene.

Jorden i Amtet er temmelig frugtbar, mest leret. Ved Jystrup og Kastrup findes nogen særlig hvidagtig Jord, der dog er »bekvem«. Der findes mere Kornland end Enge, og Jorderne dyrkes overalt med Undtagelse af Overdrevene og nogle Agre, som ligger langt fra Byerne og ikke gødes. Sandflugt eller Flyvesand findes ikke. Hvede dyrkes ikke i Amtet; men Rug, Byg, Havre, Ærter, Vikker, Boghvede, Hør og Hamp vokser overalt, mest Byg og Havre, som Jorden egner sig bedst til, og hvoraf Indbyggerne aarlig kan sælge en Del. Agern og Bog faas fra Skoven, men Frugterne paa »Havetræer« er kun faa og ikke til nogen Fordel. Af Husdyr holdes de sædvanlige med nogle faa Stude imellem.

Stutterier findes ved Ringsted Kloster, Gisselfeld, Skjoldenæsholm, Giesegaard og Ottestrup, men kun til vedkommendes eget Brug. Der findes ikke Bistader af Betydning; enkelte Bønder har 3—4 Stader. Af Dyrehaver findes kun ved Conradsborg et Indelukke, kaldet »Raaen«.

Der findes ikke Mineralier i Amtet, og Salt fremstilles ikke, »da der ingen Lejlighed er dertil«.

Klimaet er som i andre Amter; Vestenvind er frugtbarest og Østenvind skadeligst. Af Sygdomme er Kulde eller Koldesygge almindeligst og Børnekopper og Mæslinger; imellem grasserer ogsaa heftige Febre og Sprinkler (Plettyfus). Folk er daarligt betjent med Hjælp under Sygdomme. Der

Fritz Jacobsen

findes »ingen besynderlige Urter eller Urter til Medicin uden de som i Flora Danica¹⁾ og andre Botanicis er opdagede.« I de sidste ti Aar døde 2949 og fødtes 3124. Amtet har nu 7000 Indbyggere.

Af Kilder (se Gunnar Knudsen: Hellige Kilder i Sorø Amt. Aarvog VII og IX) findes en ved Ringsted, to ved Skjoldenæsholm, en ved Eskildstrup, en ved Bringstrup og en ved Kastrupgaarden paa Haraldsted Mark; den holder meget godt Vand og besøges af mange Folk den 23. Juni om Aftenen. Paa Sigersted Mark fandt en Husmand, Jens Larsen, ved Gravning en Kilde, hvorom han straks satte et »Bolværk« og en Blok derved. Der har ogsaa været Folk, som af »trohjertet Enfoldighed har søgt denne Kilde, drukket af Vandet og lagt Penge i Blokken; men da Kilden er tør de fleste Somre, er det ikke troligt, at den nogensinde bliver canoniseret eller længe overlever sin Stifter.« Mon der ikke bag denne Bemærkning af Amtmanden skjuler sig nogen Ironi over »Stifteren«, som paa denne Maade havde søgt at skaffe sig en Ekstraindtægt?

Der findes ingen kongelige Slotte, Grevskaber eller Stamhuse i Amtet; Conradsborg er det eneste Baroni. De forskellige Herregaarde nævnes, og deres Bygninger beskrives. Om Kærup siges, at den har Bindingsværk og Straatag og »er til Dels afbrudt«. Ogsaa Herregaardenes Historie omtales, og Sagnet om, at Kong Skjold har haft sit »Løst Slot« ved Skjoldenæsholm. »Lejre Slot, hvor nu Lejregaard staar, skal da have været hans kongelige Besiddelse.«

Amtet bestaar af Ringsted Herred, som er lagt til Tybjerg Herred i Vordingborg Amt, og Tinget holdes i Sandby. I Conradsborg Birk holdes Retten paa Gaarden, og Skjoldenæsholm Birk har Tingsted i et Hus paa Gaardens Ene-

¹⁾ Fl. D. er et bekendt historisk Billedværk, udg. paa Statens Bekostning 1761—1883.

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

mærker i Valsøllille Sogn. En Del Beboere hører under Svenstrup Birk i Roskilde Amt. Desuden findes Gisselfeld Birk og Tybjerggaards Birk.

I Sp. 32 ønskes Oplysninger om »Ord og Talemaader« og hertil svarer Amtmanden, at der findes ikke andre end de, som bruges af Bønderne, f. Eks.:

1. Naar en Ting er meget god, siges der »Herslig Got«.
2. Knap eller næppe kalder de »Herskelig«.
3. At stræbe kalder de »at Alke«.
4. Naar en hykler, siger de »Den Strafoiter«.
5. At gaa paa Frieri kalder de »at Callunce«.
6. Betænke sig eller anderledes falder et Menneske ind siger de »Den Slog sig i det«.
7. At restitueres af en Svaghed kalder de »at Kleere sig«.
8. Ej at komme ud af en Ting siges, at »der er ingen Kleering«.
9. En maadelig Hob af Hø eller desl. kalder de »en Krok«.
10. Et fortrædeligt Menneske er et »Vrivol«.
11. Ej at kunne udrette mere kaldes, at man ej kan »Aarke mere«.

De har ellers mange forvendte »Prononsiationer« (Udtale af Ord) som f. Eks. en Lieutenant udtaler de mange Steder som »Løgtemand«.

Det sidste Spørgsmaal angaar Mænds og Kvinders Navne. Der findes ingen mærkelige i Amtet. Af Mandsnavne kan nævnes Folkmar og Nilaus. Af Kvindenavne: Ingefred. Ransdild og Thale med flere, »som vel ogsaa findes andre Steder i Stiftet og Riget og da er som Blandinger af danske, norske, skaanske, svenske, gamle og endnu brugelige Navne.«

Det synes, som om Amtmanden over Antvorskov og Korsør Amter, V. Berregaard, enten har haft mere Interesse for den stillede Opgave eller gjort sig mere Umage for at opfylde Regeringens Ønsker end Amtmand Lillienschiold.

Fritz Jacobsen

I hvert Fald er hans Indberetning langt fyldigere og indeholder mange flere interessante Enkeltheder end hans Kollegas.

Under den almindelige Beskrivelse af Amtet udtaler han, at Jorden er frugtbar, naar den bliver gødet og drænet i rette Tid, »hvilket en god Landmand vel véd at iagttage. Det er alm. Vished, at hvor der er en god Besætning til en Gaard eller By, er Jorden frugtbar. »Det er lige saa umuligt for en Bonde, der faar Vandhold paa sin Jord — uden Hjælp fra sit Herskab — at formere sine Midler som at formindske sine Alders Aar«. Der er i Amtet mere Kornland end Enge undtagen i Skovegne som i Kindertofte, Lyng og Kirkerup Sogne og paa Kastrup Gods, hvor der er mere Engbund end Agerland. Uopdyrket Jord findes ikke undtagen paa høj og sandagtig Jord, hvor den behøver nogle Aars Hvile. Fattigdom og ringe Kreaturhold gør, at nogle Bønder maa lade en Del af deres Jord ligge uopdyrket hen, men benytter Græsningen til deres Kreaturer.

Der findes ingen særlig Slags Jord undtagen i Boslunde Sogn paa Sønderup »Synder« Bys Mark, hvor der findes en Del Pottemagerler, som Pottemagere fra Slagelse og Skælskør køber og afhenter. Endelig findes der ogsaa i temmelig Overflødighed en anden Slags hvidt Ler, som Bønderne kalder »Mout-Ler« (Moler). Det maa, saa snart det opgraves, kommes i Ballier eller Spande, da det ellers bliver saa blødt som udrørt Hvidtekalk, naar det bæres eller køres. Til at kline Huse med kan det ikke anvendes; men Bønderne bruger det til at hvidte i Stuerne med; til udvendigt Brug kan det ikke staa for Sol og Regn. »Af Flyvesand eller Sandflugt véd man her i Amtet, Gud ske Lov, intet at sige«.

Hvede dyrkes ikke, men de sædvanlige Kornsorter og Bønner, Kommen, Hør og Hamp. Rug dyrkes kun til egen Husholdning; thi Købmændene handler ikke med den dan-

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

ske Rug, da den ikke er saa god som den udenlandske. Dette er den store Aarsag til Bondens Fattigdom; han kan ikke sælge sin Rug i de nærliggende Købstæder, og København er for langt borte. Hans ringe Rugavl gør, at han om Vinteren mangler det bedste Foder til sine Kreaturer og maa besaa den til Rug tjenlige Jord med anden Sæd, som baade giver mindre i Skæppen og mindre Penge for Tønden. Der lægges mest Vægt paa Byg, som med større Fordel sælges til Købstæderne. Antvorskov Slot, Lystager og Pebringe udfører aarlig 2—3000 Tdr. Kornvarer af alle Slags, men mest Byg. Havre haves kun til eget Brug, da Skatter og Landgildehavre tager det meste. Hvede gør Jorden skarp, og Kommen behøver Opvartning; det, som behøver lidt Opsigt, har en Bonde ingen Lyst til. Hør og Hamp avles nu kun til eget Forbrug; men i forrige Tider blev der dyrket saa megen Hør, at en Bonde kunde sælge 4—6 Lispund om Aaret. Denne Avl har gjort, at mangen Gaard, ja, vel hele Byer er lagt i Aske paa Grund af den Uagtsomhed, som vistest ved Hørrens Tørring og Bryden.

I forrige Tider har der i Amterne — særlig i Skovegnene — været saa mange Pære- og Æbletræer i Bønderhaverne, at en Bonde i frugtbare Aar har kunnet sælge 4—6 Tdr. Most foruden sit eget Brug; men nu lægger Bønderne mere Vægt paa Kaal til Husholdningen, og Frugttræerne har taget Skade i de haarde Vintre og er snart gaet ud, særlig Morbær- og »Hvalnødtræer«. Almindelig Bærfrugt findes, nogle Steder Solbær og Hindbær, men ikke til Fordel. Most laves nu kun til at drikke i Stedet for Mælk eller Øl, men ikke til Salg. Humle findes særlig i Skovegnene til eget Brug og til Salg paa Markeder. Humlekuler findes ikke og kan ikke anlægges paa »Heden« (alm. jævn Mark). I Tystrup og Haldagerlille Sogne og paa Førslevgaards Gods har Bønder og Husmænd ikke alene Humle omkring Gaar-

Fritz Jacobsen

den, ved Gærderne og andre Steder, men indtager hele Pladser af Sædejorden til Humleavl, hvorfor et kgl. Rescript af 1/5 1741 efter Sognepræst Hansteens Ansøgning paabyder, at der skal svares Tiende til Præsten af disse Arealer i Forhold til Korntienden.

Olden findes ikke i store Mængder, kun hvert 9., undertiden hvert 12. Aar til Fordel, og da kan Bonden fede Svin til Husholdning og Salg. Saltudvinding finder ikke Sted, da Beboerne mangler Kendskab og Midler dertil.

Der findes ingen kongelig Dyrehave. Paa Holsteinborg findes en med unge og gamle Bøgetræer og gamle Egetræer, men uden Underskov; i denne staar 40 Stk. Daadyr. Paa Kastrup findes ogsaa en med adskilligt Vildt. Stutterier findes paa Holsteinborg, Fyrendal og Snedinge, hvert Sted 4 Hopper og 2 Beskelere af smuk og fuldkommen Størrelse. Ved Kastrup findes 14—16 Hopper med Beskelere, som alle er af »en smuk Talje« og god Race og er »af Naturen meget durable«, hvorfor flere Dyr af Afkommet sælges til god Pris i Udlandet.

Af Haarvildt, som nu er sjældent i Sorø Amt, nævner Amtmanden foruden Kronhjorte og Daadyr ogsaa Oddere; af Fugle nævnes bl. a. Brushøns, Holtz (Skovsneppe), »Maji« og Strandsnepper samt Ørne, og det tilføjes, at de strenge Vintre 1740 og 1741 har taget haardt paa al Slags Vildt. Blandt Insekterne findes »store Oldenborrer«, som opæder eller fordærver Olden, og »smaa Oldenborrer« eller Kornorme, som æder Roden af Byggen.

Bonden lægger Vægt paa de almindelige Husdyr i saa stor Mængde, som han kan fodre; men Græsningen, »som mangler den Sædlandske Bonde besynderlig i denne Del af Landet«, er en stor Hindring for Tillæg af Dyr. Til Byerne er i Almindelighed en Græsmark, Fælled, som paa Grund af sin Nærhed straks bliver opædt af Kreaturerne, som maa

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

gaa og sulte, til Høsten og Ævne kommer; derefter gaar Kvæget ude i Marken til tæt hen mod Jul og gør, at der ingen gode Stude kan tillægges hos Bonden. Der lægges mest Vægt paa Kvæg, Faar og Svin, hvoraf Bønderne kan have en god Fordel, hvis de ikke nødes til at sælge Dyrene, mens de er unge og spæde og i ringe Pris. Bihaver findes der kun faa af; enkelte Bønder kan have 1—4 Stader; om Sommeren faas nogle Sværme til næste Aar, og der sælges nogen Honning til 12—15 Skill. pr. Kande. Naar Bier kan faa Fremgang, er de meget indbringende, giver Voks og Mjød uden Udgift.

I Havet findes de sædvanlige Fisk. Silde og Aalefangsten er vigtigst, især for Agersø, Omø og Stignæs. »Der kan vist ikke gøres noget for Fiskeriget paa anden Maade«.

Gennem Amtet gaar den store Landevej, som tager sin Begyndelse ved »Stede-Pælen« mellem Sorø og Antvorskov. Der er overalt Milepæle for hver Fjerdingvej.

Luften og Vejrliget er ikke som i forrige Tider, hvor man om Vinteren havde nordlige og om Foraaret østlige Vinde, som rensede Luften og beredte Jorden. Om Sommeren var det sydlige og vestlige Vinde, »alt til Jordens Frugtbarhed og Menneskers og Kreaturers Sundhed. Men nu hersker sydlige og sydvestlige Vinde om Vinteren og nordlige om Foraaret og Sommeren til Skade for Jorden, Luften og de levende«.

I nogle Aar har der været mangfoldige Nordlys, som for ca. 30 Aar siden var næsten ganske ukendt af Almuen, og Luften blev af dem inficeret med svovlartige Partikler, saa at Menneskene, som i forrige Tider havde Helbred og Styrke og snart ikke vidste af særdeles Svagheder, i disse Tider snart ikke véd af et stadigt Helbred; men Feber, Kolde og »Hitzsyge«, Vattersot, Udslet, Bylder, Blodstyrning, Epilepsi og Apopleksi, sure og onde Ben, Værk og Brud i Lem-

Fritz Jacobsen

merne og sligt grasserer som aldrig før blandt Almuen. Her imod søger den Hjælp hos deres Apoteker, der almindeligvis er Kroen, og Medicinen er Brændevin og Tobak, hvortil de fra Barndom og Ungdom vænnes, til deres Lykkes store Forlis og Livs Forkortelse. I gamle Dage kunde der være en Snes Mennesker paa 80 Aar i et Sogn, men nu er der ikke halv saa mange paa 60 Aar; de dør bort i deres bedste Aar, før de er 50 Aar, hvilket for en stor Del bidrager til den Mangel paa Mandskab og Folk, som Proprietærerne overalt klager over.

— Hvis Nordlysene virkelig har været Skyld i al denne Elendighed, maa vi i vore Dage være taknemlige for, at de nu synes at være mere godartede end dengang.

Baade Mænd og Kvinder af Almuen har »en liden og maadelig Statur«. De er ikke meget snaksomme og endnu mindre veltalende, træske og »indtogen« af Væsen og siger aldrig deres Mening fuldtud, hvad man erfarer ved stadig Omgang med dem. De viser ingen »Courasie«, hvis ikke de opmuntres dertil af andre. Der er baade onde og gode, men ingen særlig Grund til at berømme de fleste Bønder for deres gode Egenskaber, da de er meget modvillige til at gøre det gode, særlig til at efterkomme deres Pligt mod Herskabet, baade med Hensyn til, hvad der skal ydes og med Hoveriet, hvor det er dem en Lyst, hvis de kan komme til at gøre noget, som ikke er Ret eller efterlade noget, som burde gøres.

Som de er mod Herskabet er de mod sig selv i Henseende til at stræbe, saa man baade med det onde og det gode skal hjælpe dem til begge Dele — mest med det første, som snarest virker. Frygt for Bank er det eneste, som stundom driver til at gøre godt — eller Skin af godt.

Denne nedslaaende Skildring af Bonden maa jo nok ses

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

i Belysning af, at Amtmanden som Ejer af Borreby selv havde sine Kvaler med Hovbønderne; men i nogen Maade tager han Brodden af sine Udtalelser i det følgende.

Bonden indvender, at siden han de fleste Steder er paa- lagt et utaaleligt Hovarbejde, kan det ikke hjælpe, at han stræber nok saa meget. Lysten, som skal drive Værket, mangler. Dette synes rimeligt; thi man maa tilstaa, at hvor Bonden er fri for Hoveri, stræber han mere og har større Lyst end Hoveribonden. Bønder, som er fri for Hoveri, staar i Almindelighed bedre paa slettere Egne end Hovbønder paa gode. Selv en flittig og stræbsom Bonde kan sættes tilbage af Misvækst paa Korn og Vanheld med Kreaturerne, en doven og ufornuftig Hustru uden Lyst til eller Forstand paa Stræbsomhed.

Hvad ellers Kunst og Videnskab angaar, da har Erfaringen vist, at de, som blev øvede i Regning og Skrivning ved Pennen og Købmandsskab, er kommet videre end saa mange andre, saa at der hos saadanne ikke uden langvarig Omgang og nøje Undersøgelse kan findes nogen Levning af Bonden hos dem.

De to Amter har tilsammen 18300 Indbyggere. I 1740 fødtes 822 og døde 1036; i 1741 var Tallene 788 og 763 og i 1742 var de 747 og 578. Disse Tal taler for sig selv.

Skovene i de to Amter nævnes, og de forskellige Skovparters Navne opgives for hvert Gods.

Under Omtalen af »Øer og Holme« skriver Amtmanden, at der paa Agersø i forrige Aarhundrede har været store Skove baade mod Syd og Nord; men nu er der tilbage kun lidt Krat uden Betydning. Ødelæggelsen skyldes i første Række, at der i 1656 kom et Jordskælv, som paa een Nat i September omstyrtede nogle Hundrede Træer med Rod og Bul. Derefter kom der en Mængde »Roger« (Raager), saa der var Træer, hvor der kunde findes 7, 8 eller endnu

Fritz Jacobsen

flere Raagereder. Hvor Fuglenes Ekskrementer faldt paa Grene og Blade, visnede disse og gik ud efterhaanden, saa der tilsidst næppe var ti Træer med grønne Blade. Da baade Øboerne og Borgerne i Skælskør skovede, som de vilde, i Skoven, som dengang var Kongens, blev den ødelagt. Raagerne blev paa Stignæs kaldt for »Agersøe Høns« paa Grund af deres Mængde.

Paa Egholm forsvandt det sidste af Skovene i 1743, da der paa Øen blev bygget en Vejrmølle. Træerne blev hugget om, for at de ikke skulde hindre Vinden i at komme til Møllen, der var til stor Hjælp for Beboerne. Omø havde i forrige Aarhundrede »skøn Skov; men nu er paa ganske Omø hverken Træer eller Buske«.

Beboerne paa Agersø og Omø er dygtige Land- og Avls-mænd og dygtige til at fare med en Baad. Jorden paa Øerne er »aarlig Jord«, som altid saas, og de svarer Kongen og Herskabet uden Restancer. Tienden tælles ikke mere; men de betaler efter den gamle Takst for Konge-, Kirke- og Præstetiende. »En stor Del af Folket er ædrueligt«. I Aaret 1687 maatte Christian V og hans Dronning paa Grund af Storm opholde sig paa Øen.

Paa Glænø var før 21, men nu kun 11 Gaarde. Admiral Christian Bielke til Basnæs lod i 1691 en Del Gaarde nedbryde og brugte Materialerne til at bygge paa nogen øde Jord, som Kongen havde foræret ham i Tjæreby Sogn. Han delte Marken, som før var aarlig Jord, i tre Marker. Der kan ikke ernære sig flere Mennesker paa Øen, end der for Tiden er.

Sydvest for Glænø, ca. ½ Mil ude i Søen, skal efter Traditionen i forrige Tider have ligget en Ø ved Navn Vænø, et Kirkesogn stort. Den gik under i en Vandflod, og gamle Folk beretter, at de ved lavt Vande og i stille Vejr har kunnet se Ruiner af Kirkens Mur og en Stump af Klokketaarnet.

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

De holder paa, at Glænø engang skal forgaa paa samme Maade; thi »Vænø bier efter Glænø«, siger Ordsproget.

Paa Ormø kan græsse 24 Høveder. I forrige Tider var der Skov af Eg, Lind, Elm og Frugtræer med meget og tæt Underskov, saa at Admiral Bielke gav Oberst Trolle paa Trolholm (Holsteinborg) Karrebæk Kirke med Kaldsret for Øen. I Admiralens og særlig i Conferensraad Berregaards Tid blev Skoven næsten omhugget og ødelagt. Øen er for lille til, at nogen kan have Ophold og ernære sig paa den.

De forskellige Smaaøer og Holme fra Karrebæksminde til Korsør Nor nævnes med Angivelse af, hvor mange Høveder der kan græsse, eller hvor mange Tdr. Sædeland der findes. Paa Enø er der otte Bøndergaarde og fire Gadehuse — »flere kan ikke ernære sig der«. Ydernæs regnes for en Ø, fordi »Højvande kan gøre lidet Omløb omkring«. Der er tre Huse med ni Beboere. Til de fire Smaaøer i Korsør Nor kan »rides eller køres, ja undertiden gaas, ligesom Vandet vokser og falder til«.

Under »Fjordene og deres Indløb« skrives, at Indløbet fra Østersøen deler Skælskør i to Dele. Strømmen er saa stærk, at dersom en flydende Mølle, som kunde vendes efter Strømmen samt lettes og »synkes« af en kyndig Mand, blev indrettet, da kunde den drive det største Møllehjul. Noret lignes ved »en overmaade stor FerskvandsSø«. Mellem Basnæs og Sevede løber en Fjord ind fra Stranden, hvor Axel Arenfeld lod lave en Dæmning over fra Basnæs til Sevede for derved at faa skabt en stor Ferskvandssø paa samme Maade som det var sket ved Borreby; »thi mellem de to store Rigens Mænd, Axel Arenfeld paa Basnæs og Valdemar Daa paa Borreby skal der altid have været Jalousi, som Inskriptionen over Basnæs Borgerport endnu bevidner:

Fritz Jacobsen

Ørnen sidder paa høyen Hald
Avindsyeg ligger i Dyben Dal etc«

Dæmningen blev ikke fuldført, og den Del, som var lavet, har Søen siden skyllet ud.

Amtmand Berregaard gør sig her vel skyldig i en Fejls-tagelse, idet det almindeligt hævdes, at den Uven, Axel Arenfeld sigtede til i Inskriptionen, var Fru Regitze Grubbe paa Snedinge.

De forskellige Aaer i de to Amter nævnes. Om »Toed« (Tude) Aar, Havrebjerg Aa og Vaarby Aa siges: »Det er ikke bekendt, at nogen af dem er fiskerige, da ingen fisker i dem«. Derimod findes i »Næsaa« (Susaa) Gedder, Aborrer, Smaabrasen eller Flirer, Skaller, Aal, Krebs, »Gryndtlinger«, Rimter og Sudere. Ingen af Aaerne er bredere end 3 à 4 Favne; enkelte Steder kan en Karl springe over, saa de er ikke navigable (sejlbare).

Ogsaa Søerne nævnes med Angivelse af eventuel Fiskebestand. »Tystrup el. Vinstrup Sø er temmelig fiskerig paa Gedder og Brasen«.

Af Amternes mange Kilder (se Aarvog VII og IX) nævnes Kirkerup Kilde, hvor mange Mennesker samles St. Hans Aften. »Kallekilden« i Skovparten Kallen »giver meget overflødigt Vand fra sig« og fryser aldrig; men Vandet er saa mineralisk, at ingen kan taale at drikke af det. Amtmand Rostgaard lod i Aaret 1729 sætte en ny Egekarm omkring den med Aarstallet paa. Ved Keldstrup Kilde er der en Blok; men der gives kun faa Almisser, skønt en Del Folk samles der St. Hans Aften. Paa Herlufsholms Overdrevs Grund er der en Kilde med sundt og godt Vand. Magistraten i Næstved har dér ladet sætte en Blok, »hvori samles Penge til Næstved By«(!). Ved Fodby er en Kilde; Blokpengene faar Fattigfolk. Desuden nævnes St. Hans' Kilde,

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Merte Kilde, Kanehøjs, Boslunde og Brixes Kilde — »ingen Mærkværdigheder ved«. Baade Hellig Kors Kilde i Boslunde og Brixes Kilde ved Sludstrup kan daarlig være tjent med denne Udtalelse.

I Amterne findes ingen Moradser, der kan gøres til et Agerland med Undtagelse af »Vester Mose« samt »Bierne Mose« i Kindertofte Sogn, der i forrige Tider menes at have været en klar Sø; den kunde let blive en god Tørvemose, hvorved Skovene kunde spares. Der har i lang Tid været Tvist om den Mose, idet Sorø Amt tilegner sig Halvparten af Mosen, medens Skellet maa gaa paa den anden Side af Mosen, som derved helt tilhører Antvorskov. Det er »ubilligt« af Sorø Amt.

»Klipper og dybe Dale« findes ikke i Amterne, men nogle Høje, f. Eks. Brengbjerg; hvorfra de af Peter Resen i 1684 udsendte Ingeniører tog et Bestik »for at betegne omliggende Kirkers Situation«. »Spendtehøj« paa Vejen mellem Førsløv, og Gunderslevholm ligger paa tre Gaardes Grund: Førsløv, Gunderslev og Harrested og adskiller deres Marker. For en Snes Aar siden skal de tre Gaardes Ejere have spist ved et Bord paa denne Bakke, og hvert Herskab sad paa sin egen Grund. »Menstrup Bjerg« er meget stort og højt, saa at man derfra kan se 4 à 5 Mil bort. Der kan saas 12 Læster Korn paa det. For 12—13 Aar siden var saa stor Tørke, at der ingen Steder fandtes Vand paa Marken; men paa Bjerget var en god Vanding for Kreaturerne. Paa Tornborg (Taarnborg) Bakke er der Ruiner af Mure; »men vides ikke, hvad det har været kaldet«. »Boslunde Bakke« synes med Flid at være opkastet og præsenterer sig som en Vold. Traditionen siger, at en Sørøver Bo i de Tider, hvor Sørøveriet var »en nobel og lovlig Profession« skal have boet, hvor Boslunde By ligger. Han skal have brugt Bakken til Udkig efter Skibe og siges at ligge begravet i Højen.

Fritz Jacobsen

Af »Curiositeter og Mærkværdigheder« findes ingen særlige. Ved Herlufsholm Kirke er ingen Kirkegaard, men derimod i Ladby og Vredsløse, hvor der før har været Kirker, hvoraf der endnu findes Rester.

Havne i Amtet findes ved Korsør, hvor Købmandsskibe paa 1200 Tønder kan lægge lige til Skibsbroen. Havnen er kun lille, men tryggere end de andre. Ved Skælskør kan kun smaa Fartøjer eller store Baade løbe ind. Bisserup Havn blev før kaldet Hurrilds eller Hvirvildshavn efter en hedensk Jarl, som dér blev slaaet ihjel og begravet under en meget stor Sten, Hvirvildsstenen, hvoraf Niels Trolle opførte et Kapel ved Venslev Kirke. Skibe, som ikke stikker dybere end 6 Fod, kan sejle ind til Landet. Karrebæksminde Havn eller »Reede« bruges af Fartøjer, som kommer med Varer til Næstved Købmænd. Den er ikke meget sikker, da den er »til Havs«; thi paa Grund af Mindegabets Grunde kan man kun sejle ind med smaa Jagter. Ved disse Havne er der Told, Losse og Ladesteder, dog ikke ved Bisserup Havn; men Grev Holstein benytter sig af den til at lade ind og udskibe sin Ekvipage, naar han rejser til eller fra Holsteinborg.

Af kongelige Slotte findes Antvorskov, der har en »fuldkommen stor« Kirke, hvis Taarn er forsynet med et anseligt højt Spir, som i klart Vejr kan ses til Roskilde og Nyborg.

Amternes Herreder er V. og Ø. Flakkebjerg og Slagelse (K. Stillinge i Løve Herred). Flakkebjerg Herreds Ting holdes i »Dahlmoesse Hus«, Antvorskov Birketing paa Slottet, Førslev med dets annecterede Birker Saltø og Harrested holdes paa Førslev. Herlufsholm, Holsteinborg og Borreby Birketing holdes paa de respektive Gaarde.

Rytterdistriktet Antvorskov omfattede efter Jordebogen fra 1719 ialt ca. 6088 Tdr. Ager og Eng og ca. 105 Tdr. Skov

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

og Mølleskyld. Siden er afhændet ca. 738 Tdr. Ager og Eng og ca. 33 Tdr. Skov og Mølleskyld, saa der nu er ca. 5350 Tdr. Ager og Eng, ca. 72 Tdr. Skov og Mølleskyld.

De forskellige Herregaarde i Amterne faar en kortere eller længere Omtale, bygningsmæssigt og historisk set. At Borreby faar den længste, kan jo ikke undre. Lystagergaards Bygninger ligger i Aske; den blev opført omkr. 1664 af Heinrich Rosenvinge, hvis Hustru Bente Urne levede paa Gaarden 1674. Pebringe (»Falkenstein«) har Bindingsværk og Straatag; kun Stuelængen er teglhængt.

Som Besvarelse paa Sp. 31 om »Antikviteter« skriver Amtmanden, at ingen af dem, som er beskrevne af Olav Wormio¹⁾, findes. Mange af de »Monumentis Runicis« (Runesten), som han har beskrevet og forklaret, og som ikke var større, end at de kunde transporteres, blev ført til København, for at han bedre kunde studere dem, og blev derefter sat løst paa Jorden omkring Rundetaarn, »saa de nu savnes paa de Steder, hvor de skulde staa som Antikviteter og var sat fra Begyndelsen«.

Ved Venslev var der »in Papatu« (i Pavetiden) efter Traditionen uden for det søndre Vangeled et lille Kloster med seks Munke i. En Del Mursten fra Arne- eller Fyrsteder er for 55 Aar siden blevet opgravet dér. Efter Traditionen havde en Herremand, von Bydelsbak, en Lystgaard og Residens, hvor Venslev Kirke nu er. Gaarden brændte to Gange saa nær som et Stykke af hugget Kampesten, som nu er Corpus af Kirken og endnu er kendeligt paa den nordre Side, hvor Vinduerne i Fruerstuen har været. Denne Rest gav Herremanden til Opførelse af en Kirke dér paa Stedet i Tillid til Munkenes Ord om, at han skulde have Lykke derefter, hvor han saa siden vilde bygge.

¹⁾ Ole Worm, dansk Læge og Oldforsker (1588—1654), udgav et Værk om danske Runemindesmærker.

²⁾ Smsts. I, 107—08.

Fritz Jacobsen

I Ørslev Kirke, St. Hans' Baptistæ Kirke, findes et St. Hans' Hoved af Træ paa et Træfad med tre Menneskeben paa (se Aarvog VII S. 28). Almuen blev indbildt, at det var St. Hans' Ben, og Munkene bar dem i Procession ved Kirken St. Hans og Maria Bebudelses Aften. Enhver, som lagde Guld eller Sølv paa Fadet til Munken fik som Vederlag og Afladsforsikring Lov til at kysse disse Ben; men de, som kun gav Brød, Ost eller andre Madvarer i Kassen, som hans Karl bar bag efter ham, fik kun en »Benediction (Velsignelse) etc.« Denne Tradition er kun fra tredie Generation af dem, som selv har set det. Baade i Ørslev og Bjerre (St. Karens) Kirke findes nogle røde og hvide Klude af Silke, indsvøbt i tyndt Tavlebly, men der findes ingen Ben som Relikvier.

Mellem Bjerre og Bøgelunde ligger »Kirkebjerg«, hvor Bjerre Kirke efter Sagnet skulde have været bygget — der ligger endnu nogle store Kampesten — men alt, hvad der blev bygget om Dagen, blev revet ned om Natten, indtil man efter en Munks Aabenbaring gav sig til at bygge Kirken, hvor den nu staar.

Høve Kirke skal efter Traditionen være den ældste i Amtene, saa endog de fra Løve Herred gik til Høve for at høre Messe og faa Absolution. Klokketaarnet er for Ældes Skyld efterhaanden blevet bundet sammen, hvor det revnede, med saa mange Jernankre, at der vel er mange Skippund Jern! Der krævedes mange Reparationer, hvad Kirkens Indkomster ikke tillod, hvorfor man maatte laane hos de andre Kirker. Gælden blev til sidst op mod 1000 Rdl., men blev eftergivet, da Admiral Bielke fik baade Høve, Flakkebjerg, Skørpinge og Faardrup Kirker og Kirkebøgerne med, hvori Gælden var indført og specificeret.

I Magleby Kirke skal findes en gammel Kirkedør af Eg, hvorpaa der efter Sigende skal staa Aarstallet 977, hvilket

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

Aarstal, efter hvad gamle Bønder fortæller, skal være læst 999, og Kirken skulde saaledes være bygget for op imod 800 Aar siden; men dette kan ikke passe; thi paa den Tid havde man ikke Ciffertal, men Runer. Det er Romertal med Munkebogstaver.

Basnæs skal først have staaet paa Højen ved Knurrevangs Led mellem Vedskølle og Magleby. Samme Knurrevang har sit Navn af, at da Axel Arenfeld tog nogen Jord fra Vedskølle og lagde til Basnæs Mark, gav han til Gengæld Vedskølle Bønder en Strimmel Jord mellem Rendebakken og Gærdet. Bønderne var ikke tilfreds dermed og knurrede mod Arenfeld, og heraf kom Navnet.

Paa Marken mellem Høve og Vemmeløse, tæt ved Landevejen, ligger »Karlshøj«, hvor der i de hedenske Tider skal have staaet et Slag mellem Bo, en »Pirata« fra Boslunde, og Næsekongen Hyldan. I dette Slag dræbtes saa mange, at der blev gravet en stor Hule, hvori de blev lagt, og den Jord, som blev lagt over dem, blev til en Høj, som fik Navnet »Karls Høj«. I forrige Tider for mange vild om Natten mellem Høve og Vemmeløse, hvilket skyldtes »Karls Høj Gespenst eller Dalmose Vædder, som endnu tales om«. Men siden Kroen er kommet tæt ved, og Vejen er blevet mere banet end før, hører man ikke sligt.

I den af Frankerup Marker, som gaar ud til Faardrup, har før ligget en By, Højstrup, som menes at være blevet øde, fordi den kun havde to Marker og derfor ingen at lægge ud til Hvile for de andre. Byen skal have bestaaet af to Gaarde og en Vandmølle; Mølledæmningen er endnu kendelig.

I Skørpinge »Korsmark« findes et Trækors nær ved Vejen, og det siges, at det er opsat til Minde om to Disciple, Løbedegne fra Slagelse Skole, som var gaaet ud for at læse og synge i Sognene og her stak hinanden ihjel. De blev begravet

Fritz Jacobsen

paa Stedet, og der blev lagt en stor Kampesten paa hver Side af Korset og rundt om det fem ret store Sten i Jorden, men saaledes, at de kan ses. Det vides ikke, hvem der bekostede det første Kors; men Folk, som er nær 80 Aar, beretter, at Korset i deres Tid to Gange er repareret og opsat paa Skørpinge Bymænds Bekostning. Naar Korset har været ødelagt, er der kommet Vanheld med deres Kreaturer, men Held og Lykke, naar det har været vedligeholdt. Paa den østre Side af Korset, ud mod Vejen, staar: »Psalmen 37 V. 25: Jeg var ung, Er bleven gammel, men har ikke set een Retfærdig forladt eller hans Sæd lede efter Brød Ao. 1733. N. H. S.« Paa den vestre Side af Korset staar Skørpinge Gaardmænds Navne, hvert med tre Bogstaver. Denne Beretning fra Amtmanden afviger fra den, der findes i Thieles Folkesagn, og fra Nutidens, som lader Korset ved Brixi Kirke paa »Falkensten« Mark gaa ind i Fortællingen.

Kirkerup Kirke menes at være bygget af to Jomfruer fra »Skovsgaard«. Den ene hed Jytte, og er begravet i en muret Hvælving under Alterfoden i Kirken. Da der for femten Aar siden blev gravet til Oberstinde Harboes Lig, kom Graveren til at hugge Siden ud paa Graven, saa Oberstindens Lig blev indsat i den, skønt den kun var til eet Lig. Det fortælles, at da Jomfru Jyttes Lig blev ført til Kirken paa en Vogn med fire Heste for, blev disse staaende paa Marken og kunde ikke komme ud af Stedet, før det Stykke Jord, de stod paa, blev lovet til Kirken. Dette Stykke kaldes endnu Jyttelund eller Jytteholm og er henlagt til »Skovsgaard« mod en Kendselse, som efter den gamle Jordebog er 4 Bismemark Voks.

Ved Hyllested findes en lille Sø eller Park, »Ravn sø«, som efter Sagnet er gravet af to Kæmper, Ravn og Hyldan eller Hylding. De kom i Strid om den, og Hylding dræbte Ravn, som siges at være begravet i en Dysse ved Søen. Efter sin Anlægger Hylding har Hyllested faaet Navn. Paa Hylle-

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

sted Mark findes en Sten, som er 6 Alen lang og 3 Alen bred i dens mindste Ende. Den er pyramideformet og om den er en Tradition, og mere end latterlig Digt, at en Kvinde stod paa Høve Vejrmølle og i Harme over, at Haarslev Kirketaarn stod paa den nordre Side af Kirken og kun var 2 Alen højere end denne, tog Stenen i sit »Fletter« (Hosebaand) og kastede den efter Haarslev Kirketaarn; men den faldt paa Hyllested Mark.

Om Merete eller Marte Kilde fortælles, at en Bondepige ved Navn Marte rev Hø paa en Mark og blev af en anden beskyldt for noget, hun var uskyldig i. I Vrede derover gik hun bort med en Ven, til hvem hun sagde: »Jeg hører Himmerigs Klokker ringe.« Dette holdt Vennen med Rette for Fantasi, men saa sagde hun: »Saa vist som Himmerigs Klokker monne ringe, skal der en Kilde udspringe, som aldrig skal tørres.« Hun stødte Riven i Jorden, og en Kilde sprang frem, Marte Kilde.

Amtmand Berregaard føjer til som en Undskyldning: »Denne og forrige Fabel var snart ikke værd at medtage uden for at vise Bøndernes Snak.«

Haarslev er opkaldt efter Næsssekongen Hotter, der skal være begravet i »Hotters eller Haarslevs Høj«. En Præst i Haarslev, Søren Lollik, har givet et dansk Vers til Baron Diderik Fuiren til Fuirendal, hvori der var mange historiske Antikviteter indført om Haarslev, Hyllested og Boslunde. Conferensraad Rostgaard har ladet lave sig et Landkort over disse Amter, og paa dette findes nævnte Vers.

Som Stednavneforsker optræder Amtmanden ogsaa, og for nogle Landsbyers Vedkommende er hans Tydning af Navnene i Overensstemmelse med vor Tids. Om »Sørby« (Sørbymagle) siger han: »Sørnes By, omringet med sine Marker eller Sogn af Vand og Søer.« Om Gimlinge hedder det: »Gimblinge, d. v. s. Gamle Liunge; thi derfra udkom den

Fritz Jacobsen

Colonie, som satte sig ned der, som nu Liunge er, og ad differentiani fra den sidste blev denne kaldet dend Gl. Liunge og siden Gimlinge.« Venslev forklares saaledes: »Af Vands Løb; thi Byen er rundt omringet med Vand, og Situationen af Kirken og Kirkegaarden er saaledes, at det er et gammelt Ordsprog, at de drukner alle, som dør i Wendsløv, fordi de faar straks Vand paa mange Tider, naar de graver enten i Kirken eller paa Kirkegaarden.«

Under »Ord og Talemaader« anføres følgende:

Der kommer saa mange Nikkelser paa ham, d. v. s. Hold, Anfald i Legemet. Han drages med den Uting, slemme Ting, d. v. s. Koldesygens eller anden Sygdom; thi Almuen holder paa, at dersom man nævner Sygdommen, bliver den værre.

Han begynder at blive noget »Knagget«, d. v. s. stiv, fortraaden.

Han gaar og lusker af, d. v. s. han gaar saa stille hen.

Han gaar og lusker af, d. v. s. han bestiller intet.

Nest mig dette, d. v. s. sy mig dette. Heft mig det sammen.

Hovsomt, d. v. s. nogenlunde.

Somme gør det, somme gør det, d. v. s. nogle gør alt.

Hvor deest: d. v. s. hvor meget?

Det river af, d. v. s. det kan passere.

Det er paa Jaa efter det, d. v. s. Arter derefter.

Det er en Wærping, d. v. s. en, som ikke kan trives.

Det kan intet Wætte, eller det kan intet batte, d. v. s. det kan intet forlanges.

Det er Ra Østen, Vesten, d. v. s. lige Østen, rigtig Vestenvind.

Han er Ever, d. v. s. ond i Sindet.

Paa Sikasten, d. v. s. paa det sidste.

Han ser Hævert ud, d. v. s. bleg.

Det er Fragere, d. v. s. større.

Bondekaar i Sorø Amt 1735 og 1744

- Han Nøler, Kunter, d. v. s. han kommer ingensteds, bestiller intet.
- At øgre Hesten, d. v. s. movere Hesten.
- Droren ta' dig, d. v. s. Djævelen.
- aa i Stedet for paa, d. v. s. han sidder aa Stolen.
- En Hæs, d. v. s. Stok af Korn, Hø eller Halm.
- Han er Hein, d. v. s. karrig, nidsk, paaholden.
- En Knude Bug, d. v. s. næsten intet i Højden, lige saa tyk som lang.
- At gøre Spytte Blaar ad en, d. v. s. foragte, lade haant om en.
- En Lottebrog, d. v. s. en, som ikke kommer fort med sin Gerning.
- Det steger, d. v. s. det lugter stærkt.
- At løbe Sutter, d. v. s. gaa fejl, gaa hist og her uden nogen vis Forretning.
- Han gaar og slunter, d. v. s. bestiller intet.
- Tverdreven, d. v. s. fortreden (fortrædelig).
- Han er tvært af Træet, d. v. s. ingen kan komme til Rette med ham.
- Opstigelse, d. v. s. Moderen.
- Qvadriken, d. v. s. Pinden som Grebet hæftes til Spanden med.
- Lov kaldes det Vand som bruges til at bygge med.
- Baused sig, d. v. s. han døde.
- At være nær tot, d. v. s. er det samme, som man vilde sige, hun laver fremmelig til Barsel.
- Give Døre anden Gift, d. v. s. gaar ud og ind ad Døren og tager sig ej andet til eller paa anden Dansk: En Dagtyv.
- Han er kommen af sin Le, d. v. s. han er kommen af sin forrige Stand.
- Han er Hauch-nachet eller Kanch-vurren, d. v. s. storagtig. Iaaens, d. v. s. for kort Tid siden.

Fritz Jacobsen

Hille mænd, Saamænd, saa Mari: d. v. s. er Eder, og skal vel betyde de hellige Mænd, St. Mænd og St. Maria.

Jeg klager det for Jorden og ikke for noget Menneske er en Dels Tale, naar de beklager for en anden enten deres egen Sygdom eller Vanheld paa deres Kreaturer, og skal betyde, at de ikke vil ønske noget Menneske slig Nød og Elendighed, som de lider, hvilken de tror vederfares det Menneske, om de ikke derhos sagde: Jeg klager det for Jorden.

Han ligger i Stens Sted, d. v. s. han er saa af Svaghed betagen, at han ej kan røre eller bevæge sig mere end en Sten.

Af mere ualmindelige Personnavne anføres af Mandnavne: Armsgart, Amdi, Allefas, Børial, Bryngel, Casimirus, Constans, Frode, Fægt, Falle, Fuchs, Garvin, Grundt, Gudgfred, Gebel, Geert, Gudskær, Gerild, Gerias, Hel-muth, Hollen, Jerre, Levin, Mangelus, Melle, Manderup, Paasche og Pintze Dag, begge Døbenavne, Sejer, Sillitz, Westi, Wentzel, Urid.

Af Kvindenavne: Abigabel, Adelheid, Augusta, Alborre, Beate, Blanza, Carolina, Castrine, Christ-Brud, Conradine, Drude, Emmerentze, Estre, Edele, Giøde, Gurriz, Helle, Juliane, Mechtild, Mamsel, Modeste, Mathusia, Orella, Ottilia, Regina, Svendborg, Søster, Thale, Toe, Tolerantia, Vendel, Ursula.

Amtmand Berregaard slutter sin meget lange Indberetning med disse Ord: »Saaledes vil jeg allerunderdanigst haabe at have efterkommet Hans Kongelige Majestæts aller-naadigste Villie og Befaling efter muligste Flid og Accuratesse«, og han havde fortjent, at det udtalte Haab ikke blev beskæmmet, da han bevisligt havde gjort et stort Arbejde ved sin topografiske Beskrivelse af de to Amter.

Ogsaa Købstæderne fik tilstillet de 33 Spørgsmaal, som blev besvaret af Øvrigheden i de forskellige Byer.